

– E S S A Y –

Wat waardevol is wordt bepaald door de bril die je opzet

Amsterdam hernoemde zich recent tot circulaire stad, geïnspireerd door de Donut Economie van Kate Raworth. Dit boek heeft veel discussie losgemaakt. Is de Donut zo bijzonder, of gaat het in bredere zin over Nieuwe Economische perspectieven?

TEKST MAARTEN NIJMAN

Kate Raworth biedt ons een nieuwe bril om naar onze economie te kijken en de problemen en weeffouten in het systeem op te lossen. We zijn allemaal op zoek naar de ideale bril: dat ene model of die theorie die alle problemen kan oplossen. Spoiler: het is niet erg waarschijnlijk dat één bril voldoende is om alle problemen in één keer op te lossen. Het opzetten van de bril gaat namelijk tegelijk met de vraag wat je eigenlijk onder een probleem verstaat. Is het verminderen van biodiversiteit een probleem of niet? Is armoede een probleem, en voor wie dan? Er is altijd sprake van een normatieve blik en een daarbij passende bril. Zelfs voor bestuurders die luchtig opmerken dat ze niets hebben met ‘ideologie’.

De manier waarop onze economie in de loop van tijd is ingericht – denk aan bestuur, recht, wetgeving, wetbescherming, fiscaliteit – heeft effecten op het dagelijkse leven van mensen. Positieve effecten, zoals onze immense materiële welvaart in de 21ste eeuw. Maar ook negatieve effecten, zoals de vraag naar voedselbanken, plastic soup in de oceaan of het verdwijnen van biodiversiteit.

In Nederland zie je dat de inrichting van onze economie een gemengde economie is, maar met een duidelijk accent op de markteconomie. De effecten die voortkomen uit dit

marktdenken zijn op dit moment bijvoorbeeld dat verreweg de meeste mensen een prettig verwarmd huis hebben, veel Nederlanders een smartphone bezitten, grote hoeveelheden afval, een hoge CO₂-uitstoot en een scheve inkomensverdeling. Het kan goed zijn dat jij een aantal van deze effecten afkeurt, ze belemmeren immers het ‘goede leven’ voor alle mensen.

Stel: als burger verlang je een ingreep om minder afval in de openbare ruimte te zien. Een ingreep is mogelijk binnen de bestaande economische inrichting. Denk in het voorbeeld van afval aan mechanismen als ‘statiegeld’. Statiegeld past prima binnen een gemengde markteconomie en geeft een prijsprikkel aan het hergebruik (of eigenlijk aan het inzamelen) van verpakkingen. En dat is natuurlijk een prima initiatief (dat zeggen we er meteen maar bij).

DWEILEN

Er zijn – naast afval – veel negatieve effecten van een markteconomie die op voorhand niet te voorzien waren. Vaak zijn die negatieve effecten achteraf eenvoudig te verklaren van-

uit het denken volgens welke de economie op dat moment functioneert, zoals de voorkeur voor vrije markten. Je kunt één voor één aan deze negatieve effecten gaan sleutelen, zonder het economisch denken ter discussie te stellen en zonder een debat te hebben over morele vraagstukken die daarboven hangen. Dat blijft dweilen met een spreekwoordelijke openstaande kraan.

Dweilen met een open kraan is een vermoeiend proces, waarbij je vaak in discussie moet gaan met medeburgers die de positieve effecten ervaren en minder last hebben van de negatieve effecten. Effecten hangen immers met elkaar samen. Kijk maar naar het statiegeld voorbeeld.

Zolang je geen statiegeld invoert, blijven sommige mensen verpakkingsafval in de openbare ruimte gooien. Het opruimen van het afval lijkt een taak van individuele burgers die het afval netjes in de afvalbak behoren te gooien als onderdeel van hun consumptie van goederen. En het is een gezamenlijke taak van burgers om de openbare ruimte schoon te houden en te zorgen voor goede inzameling, verwerking en recycling van afval.

Er is een noodzaak voor het verminderen van afvalmateriaal, zoals eenmalige verpakkingen van voedsel en goederen. Ook is het prettig als je als burger makkelijk het afval op juiste wijze kwijt te raken. Maar volgens de huidige economische spelregels hoeven producenten zich geen zorgen te maken over inname, statiegeld en recycling van grondstoffen.

Binnen de huidige spelregels hebben producenten minder kosten, dus meer winst. In een markteconomie komt dat voor een deel terecht bij de aandeelhouders en voor een deel in lagere prijzen voor consumenten. Producenten, maar ook consumenten, kijken dus naar de prijs van de verpakking en niet naar hoe eenvoudig het afval te verwerken is. Het invoeren van statiegeld is voor de producent en consumenten een kostenpost. Ook de aandeelhouders zijn dan ontevreden en zij zullen samen met de producenten hun macht inzetten om deze aantasting van de winstopbrengsten te beperken. Dit machts spel wordt gespeeld zolang de spelregels telkens maar een klein beetje veranderen.

ANDERE INRICHTING

Je kunt de effecten ook veranderen door op basis van het morele vraagstuk voorstellen te doen om de inrichting van de economie bij te sturen. Zouden we gelijk een flinke set spelregels kunnen aanpassen? Hoe doe je dat dan? Uiteraard is dit niet op een regenachtige donderdagmiddag geregeld, hoewel er in de geschiedenis natuurlijk wel voorbeelden van dergelijke revoluties zijn.

Er ontstaat met een nieuwe set spelregels wel een geheel nieuwe situatie van effecten; positief en ook negatief. Misschien moet je dus eerst morele keuzes maken. Want als je begint met de spelregels van een communistische economie, dan ben je niet gelijk van je afvalprobleem verlost. Is het mogelijk om een inrichting van een economie zo bij te sturen

**“WE ZIJN ALLEMAAL OP ZOEK
NAAR DE IDEALE BRIL.”**

**MAARTEN NIJMAN:
“BUSINESS AS USUAL
IS OVER.”**

dat die voor een zo groot mogelijke groep burgers – en de hele planeet – het ‘goede leven’ bevordert? Experimenten van het Sovjetcommunisme lijken wel een duidelijk waarschuwing daartegen, maar Scandinavische landen laten voorbeelden van socialisme zien die wel werken. De eerste vraag is dan ook gelijk een morele: wat is het goede leven? De tweede vraag is dan: welke analytische bril zet ik op om te komen tot een juiste inrichting? En de derde vraag: hoe we dit kunnen realiseren?

HOE DAN?

Een Nieuwe Economie is niet iets dat op de tekentafel ontstaat en je vervolgens ‘implementeert’. De verandering gaat geleidelijk en lang niet alles is direct stuurbaar. Het huidige dominante economische denken is ook geen recept. Er zijn economen die ervan uit gaan dat mensen zich als egoïstische markspelers gedragen en alleen reageren op financiële prikkels: de Homo Economicus. Soms is dat zo, maar mensen vertonen wisselend gedrag. Soms gedragen ze zich als prijsbewuste consument, soms als vriend, collega, ouder, kortom: als burger. Kijk naar je eigen gedrag, dan zie je dat het per situatie verschilt.

Het is interessant omdat burgers soms meer petten op hebben: als medewerkers in een bedrijf dat streeft naar maximalisatie van winst, maar als buurtbewoner ontstemt over rondslingerend afval.

Stel je voor dat we regels gaat definiëren waarbij we bedrijven verantwoordelijk maken voor zowel hun werknemers als hun grondstoffen. Je kunt bijvoorbeeld denken aan een coöperatief bedrijf (waarbij de medewerkers tegelijk de aandeelhouders zijn) dat fiscale voordelen geniet. Het fiscale beleid is ook gericht op hergebruik van alle grondstoffen. Alle werknemers hebben dan belang bij circulaire productie, afval in de openbare ruimte achterlaten is niet meer logisch, dat wordt een grondstof lek voor het bedrijf. Dan zouden alle randvoorwaarden voor de huidige discussie rondom statiegeld veranderen. Die discussie zou misschien zelfs niet meer bestaan.

ANDERE BEELDEN

We hebben andere beelden nodig om mensen los te weken uit huidige ingesleten patronen. Als er al een geschikt moment is voor verandering van denken dan is dat wel nu tijdens de coronacrisis. Dit is ook de reden dat inzichten van economen zoals Kate Raworth waardevol zijn. Deze economen zijn niet aan het bijsturen binnen de huidige inrichting van de economie, maar stellen deze inrichting ter discussie en komen met voorstellen voor een alternatieve inrichting. Te beginnen met het ter discussie te stellen van een aantal basisaannames van onze huidige economie. En of dat nou met een Donut moet, of met iets anders... dat is niet het belangrijkste punt van het debat.

EN DAN...

We moeten het samen gaan hebben over waarden en doelen; wat willen we dat onze economie voor de mens en de Aarde betekent? Er is een grondige analyse nodig van het veelzijdig fenomeen dat economie nou eenmaal is. Kijk naar zaken als werk en inkomen, verdelingsvraagstukken (nationaal en internationaal), de belastingen, gebruik van grondstoffen en de Aarde, het economieonderwijs. We kunnen besluiten dat we niet meer gaan meten ‘hoe hard we gaan’ in termen van een BBP. Het is heel inspirerend om te kijken welke zaken we dan moeten gaan meten en zo te komen tot nieuwe beleidsinstrumenten. De coronacrisis levert daarvoor het moment om de vertaling naar beleid door te voeren. Staatsteun aan bedrijven kan worden gekoppeld aan voorwaarden voor verduurzaming, de overheid kan het complexe vraagstuk van toeslagen vertalen naar een andere inkomensvoorziening als bijvoorbeeld een basisinkomen.

Maar economie komt als wetenschap wel weer in verbinding met de samenleving waar zij zo’n belangrijk onderdeel van is. *Business as usual is over*. Samen met politiek, burgers en ondernemers zal de toekomstige richting van de economie helder moeten worden. Dat is wat we bij Our New Economy voor ogen hebben. ■

Maarten Nijman is directeur van Our New Economy.

**“EEN NIEUWE ECONOMIE IS NIET IETS
DAT OP DE TEKENTAFEL ONTSTAAT EN JE
VERVOLGENS IMPLEMENTEERT”**

ONE

Our New Economy – ONE – streeft naar vernieuwing van de economie. ONE doet dit door nieuw economisch denken te stimuleren in het onderwijs, in onderzoek en in de praktijk.

ONE staat op in een tijd waar de mens wordt geconfronteerd met problemen als vervuiling, verspilling en wereldwijde ongelijkheid. ONE stelt zich de vraag: hoe realiseren we een economisch systeem dat voldoende goederen produceert voor een goed leven voor alle mensen binnen de ecologische grenzen van de aarde?

Om hier antwoorden op te vinden onderneemt ONE activiteiten die bijdragen aan vernieuwing van het onderwijs, verbreding van het onderzoek en inspirerende experimenten. ONE stelt fundamentele vragen over ons huidig economisch denken en ontwikkelt met denkers en doeners praktijkoplossingen en theorieën die aantonen dat het fundamenteel anders kan. ONE wil voorbij een economie waarin iedereen elkaars concurrent is en iedereen er alleen voor staat. ONE bepleit diversiteit en wil broederschap terugbrengen in het economisch denken. Zo hopen we een economie te realiseren die welvarende levens voor alle wereldburgers mogelijk maakt binnen de ecologische grenzen van de aarde.

Zie: <https://www.ourneweconomy.nl>